

אורות

באת

אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

ה. ערך התחיה

ומצייירים אנו לנו נשמה גדולה ענקית לכל מלא שאיפותיה את תשוקתה הכבירה לתופש ואור, את צערה החזק, את מכאובה הנמרץ על עלבון התבל, — נשמת אברהם, — איך היא מתמרמת בראותה את האושר, את האור המוכן לכל, לכל החי, לכל הנשמה, הרחוב האלהי הקורא להויה: היה אור, הקורא לכל פרט: המלא אושר, גודל, גובה ונחת, טוב וגבורה, אהבה ונעימות, — והבארות נסתמו, סתמום פלשתים וימלאום עפר, איך מתפרץ הארי מהסוגר, איך נוטל הוא את מקלו בחרון, משכר את הצלמים, קורא בכח לאורה, לאל אחד אל עולם.

ישיבת "הכותל" ירושלים
לעילוי נשמת
ר' לוי ב"ר משה כלארתי ז"ל
תרומת אשתו וילדיו - לונדון

חכמת המצפון

קובץ בבחר מאמרים הרבנים להבנת רעיונות הקדושה וסיומה מוסריות עמוקות על חכמת הובטחי תורה. מלוקטים מספרי רבנותנו חכמי התורה וגדולי המוסר, מתקופת מרן אור קולם הגדול בסלאנט צוקיל, עד תקופתנו ועד ככלל.

בראשית

סודר ונקוד בסדר קרי

משה בן א"א הרי"ח ישראל אבני שליט"א

ספר

אור הנפש

ומדוע לא סתמום פלשתים עוד בחיי אברהם? יתכן מפני שאע"ה הי' הראשון ליצור את שיטת הכרת האלוקות ופרסום שמו ית' בכל העולם כולו, וכל העולם נהנה מזה הן במובן הרוחני והן במובן הגשמי, והוא נעשה מופת לכל העולם ולכל הדורות הבאים במדת אהבת הבריות, אהבת חסד והכנסת אורחים, ואף המתנגדים ביותר לא יכלו עמוד בפני האור הנעלה והנשגב שהזריח לכל העולם כלו, ונכנעו לפניו ולא העיזו להיות כפויי טובה בחייו, ורק אחרי מותו הפכו עורם והתעלמו מכל הטוב שהושפע להם, "ויסתמום פלשתים".

ומה שיש לנו לדייק מן העובדא, שיצחק הואיל לקרא שמות הבארות כשמות שקרא להן אביו, רואים עד כמה הראשונים הגדולים שלנו היו מתאמצים לחקות שרשי מעשי קודמיהם, ולא לשוב ולהתפאר באופן מיוחד ביצירת דרכים ושיטות "חדשות" "עצמיות" משלהם. יצחק אבינו לא זו במאומה מדרך ושיטת אברהם, הן במובן ההבנה הפנימית, ואף בקריאת שמות, מתאמץ "להזדהות" את אביו אברהם, ואף בחפירת הבארות ודליית ההשגות וההכרות האלוקיות מבארות העמוקות של הדעת והתבונה, התאמץ להשתוות ולהזדהות את אביו.

הראשונים דימו את עצמם והתאימו את כל יצירי ופרי רוחותיהם, הן במובן הפנימי והן במובן החיצוני לכל תנועותיהם וביטוייהם לאכותיהם, התאמצו בכל כחם לשמור על הדמויות, ואף החוויות החיצוניות שהוקנו להם מהוריהם. ועיי' ברבינו בחיי עה"ת שמפרש שהי' יצחק מעורר ומקרב את הנשמות שגייירם ועשאם אברהם אביו כמשך טיולו בעולם, יצחק ממשיך כשיטת אברהם "בקריאת שם ה'" בכל מקום, וכל אותן הנשמות שאברהם היטיב אתן ואשר אחרי מותו חזרו לסורן ונסתמו עיניהן כעניני האלוקות, הי' יצחק מחזירן למוטב וקירבן שוב לתחת כנפי השכינה.

ואכן שדכר גדול ומאד נעלה יש לנו ללמוד

מדרך האכות, כי ידוע הוא שאנשי הבונים מן הדורות האחרונים, כשאחד מהם מחדש איזה דבר שיטת לימוד, או כשהוא יוצר ובונה איזה רעיון או בנין רוחני שכבר קדמו אחר שהניח את היסוד והבסיס לאותו הבנין, וכשהוא הצליח קצת לפאר או להרחיב את הבנין באיזו לבנה קטנה או באיזה נופך קטן משלו, הרי דעתו מזדחחח והוא משלה את עצמו ומתימר לומר, שכל הצלחת הרעיון באה בעקב "חידושו" הוא, וכל מקוריותו וגילוייו של הראשון שקדמו נדחקים לקרן זווית.

ויש שהוא גם משכיח את חבירו רבו שקדמו, הוא נוטל לעצמו את כל הכבוד ויקר ההמצאה, וזוקף לזכותו הפרטית המיוחדת לו, ומשתמש ומתעטף בכל התגא השייכת לרבו וחבירו. אבל מה אנו רואים ביצחק אבינו שאף שהי' חופר הבארות לכאורה כמתחיל ראשון, כי הלא נסתמו לגמרי ע"י הפלישתים, והוא הלא יכול הי' ליטול לעצמו עטרת המתדש והחופר הראשון, כי מאמציו לפתוח את הבארות קשה הי' עוד יותר מאשר לחפור בארות חדשות, כי קשה עתיקא מחדתא, בכל זאת לא ייחד לעצמו את הכבוד אלא לאביו.

זהיר הי' לא לטשטש את הרושם "של היצירה הראשונה של אביו", ואף כהערת הרבינו בחיי שכל ענין הבארות מוסב כלפי פיקוח עיני בני האדם בהכרת האלוקות, עבודה שהתחיל בה אברהם אבינו, ואשר יצחק המשיך להתחזיר ולחזק את המהססים והכושלים שנחלשו אחרי מות אברהם, גם בדרך זו אפשר לומר שכל גדולתו של יצחק הי' בזה שלא ייחד לעצמו את הזכות של העבודה הזאת אלא הכל ייחד לאביו, ואף החדשות שלכאורה עשה, הי' אומר שזה כבר נמצא בהישנות של אביו, וכל חפקידו הי' רק להבליט את מקוריותו של אביו.

מי השלוח

נאסף ונלקט מאשר נזכר בסאמרי

כבוד אדמו"ר הרב הגדול והקדוש, נר ישראל, עמוד יופנו, פטריס החוק, בוצינא קדישא, אי"ס אלקיש, כבוד קדישת יטבו תפארתו

מהר"ר מרדכי יוסף זצלה"ה

מאינציצא

ואצרי האכפז ונלקח ארון הקודש, נלקט ענין ושלשה נטרנים ונחוק כעט כחול למען יסא ברכה לתבטיב מורבו הקדושים, ותרות צבאן שקיין דברי, ולבארות רמן סקיי סאמרי הקדושים

ויכרו שם עבדי יצחק באר. ענין הבארות של יצחק אבינו, כי יצחק השתדל לנחור צמדה שעל ידה יהיה הפרש והצדל צינו וצין אומות העולם, וע"ז מרמו חפירות הבארות¹. הבאר הראשון היה ד"מ שבתר צד"מ והכרה שיש צורה ולאלו אין שייכת לאומות, וירינו רועי גרר לאמור לנו

ובספרנו בבאר הפסוק: "ויבן שם מובה ויקרא בשם ה' כתב ז"ל: ויקרא בשם ה' ויכרו שם ואבימלך הלך. אחרי שהתעורר לקרא בשם ה' כרו שם עבדי יצחק באר מוצלחת בלתי מהיבב. ואבנמלך. הלך אליו לכרות ברית ולא הוילוה עוד". ומשמע כי עתה עדיין לא היה קורא בשם ה' ורק אז בהיותו זקן בא בימים נתעורר לקרא בשם ה'. נפלא ומוקשה הדבר מאד! כי הגה כל תכלית האדם בעולם וכל תעודתו הלא היא זאת, זאת וזאת אחרת! להכיר את האלקות, לידע ולהבין האמונה האמתית ולהרגיש בציוור לבו את יסודותיה ולהפיק בעולם הכרות והרגשות אליו ולנטוע בלבבות בני אדם האמונה בה ולקרבה לענינים רחניים שירגישו שיש ענינים יותר גבוהים, רמים ונעלים מעניני העולם החמרי שבהם הם חיים, ושיכירו וידעו הכל, כי רק ה' הוא בורא הכל ומבלעדו אין כל. והנה יצחק אבינו שנתגדל על ברכי אברהם אביו, ראש ואב המאמינים, שהיה הראשון שהכיר את האלקות — כח הכחות המהות הכל וממציאן — ושלל ידו נתפרסמה האלקות בעולם ובדואי למד את יצחק והרשיש בו את האמונה כפי שהבין והרגיש הוא, והיאך היה אפשר שאחרי כל זאת, עוד תחסר ליצחק ההכרה בחובתו ותעודתו "לקרא בשם ה'?"

למדים אנו מזה מה קשה הוא לאדם לפתח את עצמו כ"כ עד שכל עניניו ומעשיו יהיו מוחזרים ומרשפים מהאמת הנמצאת בתוך־תוך פנימיות האדם, שקריאתו בשם ה' תהיה נובעת מעמקי זכות נפשו ושכלל פעולותיו יהיה בולט החד היסודי האמתי שבנפשו. וכמה עקולי ופשוטי נמצאים בנפשו של האדם שמעכבים את האמת שתצא ותראה בטהרתה, בלי שום ערוב של כחות וענינים שונים, שכך קשה לו לאדם להפרד מהם ולבלי התחשב עמם, וכמה מחיצות של ברזל מפסיקות בעד האמת ליראות ולצאת החוצה.

הנה גם אנו לפי מדרגתנו (אף שנמלים קטנים אנו כנגדם וגם בזה איננו מביעים עוד את ערך קטנותנו לגביהם, בכל זאת נוכל למצא איזה כח בנו ולדון מעצמנו עליהם) מרגישים לפעמים איך שהנפש מתעלה ומתרוממת למדרגה רמה ונשאה כ"כ עד שדומה לנו שאנו מרגישים אלקות וראים ממש את השגחתו ית', ובשכל מצטייר איזה ציור ממערכת העולמות ומתאגדים עולמינו לעולמות גבוהים ונעלים, והננו מגיעים להכרת האמת. בלמדנו תורה ולפעמים כשמכוננים באמתתה ומרגישים את המאור האמתי שבתורה, את עמקות ורחבות חכמת התורה, או אנו מרגישים שגם פה בעולמנו נמסר לנו המפתח לפתח את ספר התורה של עולמות רחניים גבוהים ורחוקים, ואנו נדגנו מכירים, כי שרש ומקור התורה אינו יכול להיות בעולם השפל הזה, כי תורתנו היא תורה אלקית, ולא תורה שהתחלתה ושרשה בעולם הזה ולא פה סוף ענינה, כי לו היתה תורה נמוסית שנתנה ממחוקקים להורות לעם הדרך ילכו בה, אז לא היו בנויים דיני ופריסי עניני על חלוקים כ"כ דקים ורמים שלהרגישם אפשר רק אחרי עיון ויגיעה יתירה, אשר או מתעלים זמטרוממים וראים ומרגישים אותם אלא שרש ההתחלת התורה הם בעולמות גבוהים ורחוקים, ובכ"ז גם לנו נתנה היכולת להרגיש ולצייר — במדה ידועה — בענינים האלה. וחלוקי הענינים שאנחנו אך ממשמשים ומרגישים בהם, קצת ע"פ דקות המחשבה שם מפורשים ומבוארים ורחבים הם מאד *). ומתוך כך מרגישים או שהנפש מתאגדת וחיה עם עולמות רחניים קדושים וטהורים. ואז מתבהרת ההכרה, כי כל התעודה וענין החיים הם רק להפיק בעולם את האמונה הטהורה ואת האמת האמתית שבתורה ולקרא בשם ה'!

והנה אחרי כל זאת, אחר כל ההכרה ורגש הקדש הזה, אם יארע לאדם איזה מקרה, נענוע קל, איננעם קצת, והנה הוא מט ומושכב ארצה, והיאך זה? היאך אפשר לו לאדם להיות עצב בידעו שיש לו אלק? היאך הוא דואג בידעו כי הוא שייך לו? והיאך לא ישמח בידעו כי יש לו תורה כזו? והיאך זה לא יגיל כי זכה להיות מיושבי בית המדרש?!

אבל כן היא תכונת האדם! כי כחות החמר שבאדם חזקים וכבדים ונפשו מקושרת ומאוגדת בהם כ"כ עד שאיזה נענוע קל בנפשו דיו להורידו מטה. וציוור לזה: מגורה התלוי עם משקל השווה ומרוחקת בשרשרות אל התקרה, שעי' נענוע קל באחד מחלקי המשקל נמשכת למטה כל המגורה, ולהגביה אותה כמה קשה! וכן הוא האדם: כל זמן שהוא מלובש בחמר, הכחות הגופניים שבו כ"כ חזקים, משקל החמר בו כך כבד, עד שנענוע קל ממיטבו למטה, ולהתנשא מה קשה לו. ואם השרשרות שמקשרות אותו למעלה רפויות הן, עלולות הן להתק ח"ו לגמרי.

ובאינו מדרגה גבוהה שיעמוד האדם, עדיין נמצאים בו כחות טבעיים שרועשים בו ומרגיזים אותו וממשיכים אותו למטה.

הנה ענין השמות שקרא יצחק לבהרות הוא שעשה חשבון נפשו וציון מצבו, כי בראותו, כי רועי גרר מריבים עם רועיה, הכיר כי הריב הזה לא רק ביניהם הוא, והרגיש כי הקטרוג ממנו הוא ושולט בו, וסבת מקור הריב הוא בו בנפשו, ולכן: "ויקרא שם הבאר עשק". בשם הזה ציין לו את מצבו, מדת קומתו, כי עוד נמצאו בו כחות העשק המפריעים אותו להגיע לשלמות האמתית. ובחפרו באר אחרת ויריבו גם עליו, ויקרא שמה "שטנה" — שם קשה מהראשון. והנה: כן חפרו באר אחרת ולא רבו עליה, אה הרגיש כי גחו בו הכחות ואינם מרגיזים עוד, ולציון את מצבו זה קרא שם הבאר, "רחובות" — כי עתה הרחיב ה' לנו, ואחרי שהרגיש שנתרחב לו, ואחרי שגראה אליו ה', רק אז התעורר לקרא בשם ה' בקריאה שנשמע בה ההד האמתי — זה שירי הנובש מעמקי פנימיות זכות הנפש! ואז הצליח לכרות באר מוצלחת, בלתי מריבה.

ולא רק הוא בעצמו הרגיש השנוי הזה, כי אם לכל היתה מורגשת ונראית שלמות מצב נפשו ורוחו, ויחס העולם אליו נשתנה, אבימלך, שמתחלה גרשו מארצו, חזר אחריו לכרות עמו ברית, כי אמר "ראה ראינו כי ה' ה' עמך וגר אתה עתה ברוך ה'".

והנה רואים אנו מכל זאת, כי תורתנו — תורת אמת היא! כי באוהה שעה שהתורה מתארת לנו את גדולת האבות וקדושתם, אינה עוברת בשתיקה על חסרונותיהם, אינה חפה על מגרעותיהם, מופשטים מכל עניני וכחות החמר, כי לו היתה תורה מחוברת מאנשים גדולים שכחבו אותה בעד העם והציגו לפנייהם גבורים אידיאליים להיות להם למשל בכל דרכיהם ועניניהם, אזי לא היו מציירים את האבות במגרעות וחסרונות בני אדם. אבל תורתנו — תורת האמת — תורת חיים היא! היא מלמדת לנו, כי האדם באשר הוא אדם, אינו יכול להיות אלקי, וכל זמן שנפשו מקושרת ומלובשת בחמר, בהכרח ימצאו בו כל הכחות והענינים הטבעיים.

והנה בעד אנשי המעלה התועלת מספורי התורה האלה היא, כי כשהם נכשלים לפעמים בדבר מה, הידיעה הזאת מנחמת ומלמדת אותם, שככה היא תכונת האדם. כי באיזו מדרגה שיעמוד האדם, ואיך שיהי גדל הכרתו באמת, בכ"ז מוכרח שימצאו בו כל הכחות הטבעיים, שמושכים אותו למטה. ובכ"ז מבלי הבט על כל אלה, אין לו להתרפות מלהמשיך עבודתו, ויחזק את רוחו ולבו וישהדל בכל כחותיו לפתח ולרומם את עצמו להתגבר על כחותיו הטבעיים ולקלוט בנפשו עוד יותר מהאמת האמתית, כי הלא זוהי שאיפת האדם ועבודתו בחייו. אולם לאנשים קטני הדעת גורם הדבר להקל ולהצטדק על מגרעותיהם ומעשייהם הרעים באמרם: הלא גם האבות הק' לא היו שלמים, הלא חסרונותיו ומגרעותיו הוא גם בהם נמצאו. אבל באמת סכלות ושפלות רוח. היא רשטה גמור צריך להיות האדם החושב כזאת! כי מה גדול ורחוק הוא ההבדל בינינו וביניהם, ואין להביא שום דוגמא מחייהם הם לחיינו אנו. הם חיו חיים נעלים, קדושים וטהורים, והכחות המעלים והמורידים היו כ"כ דקים וטמירים וברגשות כ"כ נעלים ונעלמים, דק מן הדק, מה שאין אנו מסוגלים להרגיש בהם כלל. וכמו שראים בעצם חמרי שיוכל להתלק לחלקים דקים מן הדקים, עד שתושי האדם אינם יכולים לתפוס אותם כלל ובכ"ז מציאותו שלמה היא ונמצאת בכל עניניו, כן הוא גם בענינים רחניים. אמנם כן שגם בהם היו נמצאים כל הכחות הטבעיים, כמו באדם הפשוט, אבל כחותיהם כבר היו מוזככים כ"כ, והמעלים ומורידים שבהם היו ברגשות כ"כ דקים עד שלפי תפיסתנו אין לנו בהם שום השגה, ורק חז"ל שחדרו בעין חדה ללב האדם ובחנו ומדדו את כל כחותיה, רק להם היתה היכולת להכיר ברגשות האלה. דק הם ידעו כי עדי לא היו שלמים, ובהפוך הוא, כי עיינו ללמוד מזה הענין, שאף הם, שחיייהם התמידיים היו קדושים, טהורים ונעלים ובכ"ז גם בהם היו נמצאים כחות מעלים ומורידים.

המים, היינו שאלמו שגם להם יש שייכת צללו כי גם להם יש הכרה בה' וגם שצב מלוות שנלעוו. והבאר השני היינו שצחר בעבודה היינו קרצנות ואלמו שגם להם יש שייכת צוה כי נדריים ונדבות מקבלין מהם, ואל"ו נלמו ויעמק משם ויחפור, וענין הבאר הזה היינו שצחר נשכללות ויפורין, ולונו לומר נשכל עזור עבודה הש"י כל"מאח נמדרש נגלה שיה רבה פרסה כ"ס, ח"ן ילחק חידש יפורין, ולא רבו עליה כי מיד שחפר הבאר הזאת צרחו הכל כי הם צעטו צוה, וזה שאלמו צוה הבאר כי עתה הרחיב ה' לנו, היינו שנקש שלא יצו ח"ו ליפורין גדולים רק תכלית יפורין כמו שמצאנו בגמ' [פרכין ט"ז:] נקש לעלות דינר זהב ועלה צידו דינר כסף. ופרינו צלרן היינו שהש"י יחזיר לנו אם כל מה שסכלנו עוזה מרובה על זה, וזה שקרא שם הבאר הרציעי שצעה כי שצעה רומז על עמיד ידוע, היינו כי לעמיד יחזיר הקצ"ה לכל מי שסכל יפורין בעבור קדושת שמו ית'. וזה פ"י המדרש [נגלה שיה רבה פרסה כ"ד, ח"ן] ויצאו עבדי ילחק ח"ן לנו יודעים אם מללו מים אם לא מללו, כשהוא לומר וימללו שם צלר מים חיים הו שמללו מים חיים, פירוש שאינו ידוע אם מללו צלר מים חיים כ"ש צלר הרציעי שרומז על טוב הלפון לעמיד, וע"ז גם צלר השלישי אמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו צלרן

ובאינו מדרגה גבוהה שיעמוד האדם, עדיין נמצאים בו כחות טבעיים שרועשים בו ומרגיזים אותו וממשיכים אותו למטה.

שפת תולדות אמת

ב"ה תתרכ"ב

א"ז מורזל הגיד 'עני' הבארות לחפור למולו הארה הגנוה הנסמרת בנשמות וחילוניות. ורחובות היא צצבת כו'. כי צצבת מתפשטת כח הנקודה הפנימית להאיר גם אל החילוניות. וזה הרחיב ה' לנו שמתרחב הנקודה הגנוה שיש בכל דבר שמשם עיקר החיות, ושעשה הבארות עשק ושטנה שציוות החול אף שנסתר עכ"ז ע"י השתדלות בלב ונפש וגם להיות שונא מוחלט ל"ה"ר ע"ז נוכל ג"כ למלא הארה הגנוה ככל. וזכמת כל עבודת אבותינו ה' לנו. כי להם ה' נגלה הקדושה ורק לדורות שנוכל למלא הנקו' גם טוך ההסתר. גם בלר לחי ראו הוא ג"כ להיות דבוק בנקודה הפנימיות. לרצות הטוב. כי כל החיות רק מהשגחת הבורא צ"ה וצ"ש כמ"ש וירא חלקים כי טוב וראו זו נותנת תמיד חיות וקיום לכל נברא וזה לחי ראו ככל :

ב"ה [תרמ"א]

כבר כתבתי צענים הקדומים צענין הבארות שסתמוס פלשטים כדי שיפתח ילחק אע"ה פתח חדש. ולכן ה' ג"כ הסתר מיוחד. כי זה עלמו הכח למלא המשיין ע"י התגברות להסיר הלפן

מכשול וכמ"ש ולאום מלאום יאמן. וכ"כ וכמעטוים תחפשה. כראה שיש צכ"מ מעמוון וע"ז נלמו יעמתי ומלמי. והנה כתיב מה רב טובך אשר לפנת ליראוך. דאיתא עד לברהם ה' מהו וזהו וצלברהם אע"ה התחיל האור וכמ"ש וירא כו' כי טוב ויצבל שגזו ללדיקים כו'. כן נתקיים צענין ילחק אע"ה צחי לפן. וזה לח"כ רב טוב שהוא צחי יעקב אע"ה:

ב"ה [תרמ"ה]

בענין הבארות. פ"י מ"ז ז"ל עשק ושטנה צחי עבודת ימי המעשה. ואל"כ זוכין צצבת לרחובות. והיא מתנה מן השמים כדאיתא על שבת מתנה טובה יש לי כו'. ונראה שלכך אין עליו מריבה וערשורים. הואיל ופא צכת עליון. וז"ש כי עתה הרחיב ה' לנו. וכ"כ על צצבת פורם סוכת שלום עליו. ואין מנע נכרי צצבת. והיא צחי הגשמה יחירה שצא צצבת סיוע משורש הגשמה. [ואפשר שג' צארות הם צחי נפש רוח נשמה וצנפס רוח יש אחיה למריבים וגשמה היא למעלה מהם]. וכ"כ צלר חפרוה כו'. כרוה כו'. א"כ ומומדר מתנה משמע שכל אלה העבודות הם הכנות לקבל לח"כ המתנה הבאר עליון. כמ"ש צמדש צמרע"ה וימן אל משה כו' אחר היגיעה מ' יום ומ' לילה זכה לח"כ שמתן לו התורה צמחנה. וצמי המעשה שהוא על ידי כח האדם גם כי הכל צבור העליון. מ"ח חינו מצבור שהוא מן השמים. ובצצבת קודש שמויחין כל המעשים צבור השבת מתברר שהכל מהקצ"ה. וכן שצצתי מפי מ"ז ז"ל שצ"ז אומרין צתפילת שבת יכירו צנך וידעו כי מלחך היא מנוחתם. ולכן אין על זה מריבות. ונק' רחובות כי הרחיב ה' לנו דייקא. וי"ל כי כל המריבות ה' רק ע"ז. כמ"ש ללמו לנו המים. כי הגם שמיחם הכ' לרועי גדר. מסתמח נמלא מריבות אלו בלב כל איש. שנמשך פניות צצבות האדם כל שאינו מתברר כרואי וערר אחר המעשים מערבות רע. וזה נקרא רועי גדר מה שצער בלב האדם התפארות וגבוהות ללמו המים. עד שזוכין לח"כ לצרכ האמת והוא המנוחה ככל:

ב"ה [תרמ"א]

בענין הבארות שחפרו האבות. בלר הוא כמו הואיל משה בלר את התורה. כמו כן קודם קבלת התורה היו האבות מצארים חכמת הבריאה. שהכל צמורה נברא. ולכבודי בראתיו. ולריך האדם להצבונן בכל הבריאה להבין כוונת הבורא ית"ש. ואלע"ה ב"ה חן לבוא מכל הבריאה ללבהת הבורא ולהסתכל בחדשים וטובות הבורא שצבדו וגדלו וטובו מלא עולם וכמו כן ילחק ב"ה חן לבוא ליראת ה' מכל הבריאה. וכ"ז ה' קודם התורה חפרו שרים כו'. ואל"כ ומומדר מתנה שטיחנה התורה שהיא מצארת טעם האמת של כל הבריאה. וזה א"י להשג רק צמחנה. ויעקב שכתוב צו תתן אמת ליעקב נודמנה הבאר אליו מעמנה כמ"ש וירא והנה בלר כו'.